

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ӘОЖ 316.3/4 (035)

Қолжазба құқығында

АЛИАСКАРОВ ДУМАН ТОҚТАРҰЛЫ

**Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін
географияда оқытудың әдістемелік негіздері
(Текелі және Жезқазған қалалары мысалында)**

6D011600 – География

Философия докторы (PhD)
дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация

Ғылыми кеңесші:
география ғылымдарының докторы,
профессор., ҚР ҰҒА-ның академигі
Бейсенова Ә.С.
Шетелдік ғылыми кеңесші:
Улудаг университетінің
профессоры, PhD доктор Емин Атасой

Қазақстан Республикасы
Алматы, 2018

МАЗМҰНЫ

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР	3
АНЫҚТАМАЛАР	5
БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	6
КІРІСПЕ	7
1 ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ҮРДІСТЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	13
1.1 "Моноқала" және "инновациялық даму" ұғымдарының тұжырымдық-түсіндірмелік негіздері	13
1.2 Моноқалалардың инновациялық даму үрдістерінің географиялық білім берудегі орны	28
1.3 Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың мазмұндық-кұрылымдық моделі	43
Бірінші бөлім бойынша тұжырым	59
2 ҚАЗАҚСТАН МОНОҚАЛАЛАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ҮРДІСТЕРІН ГЕОГРАФИЯДА ОҚЫТУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ	60
2.1 Географиялық білім беруде қалалар географиясын оқыту практикасы	60
2.2 Моноқалалардың инновациялық даму үрдістерін географияда оқытуды ұйымдастыру	77
2.3 Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқыту әдістемесі және зерттеу нәтижелері мен тұжырымдары	98
Екінші бөлім бойынша тұжырым	114
ҚОРЫТЫНДЫ	116
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ	119
ҚОСЫМША А – Ғылыми-зерттеу жұмысы нәтижелерін өндіріске ендіру актісі	129
ҚОСЫМША Б – Ғылыми-зерттеу жұмысы нәтижелерін оқу үдерісіне ендіру актісі	130
ҚОСЫМША В – Моноқалалардың тұрақты инновациялық дамуының көпфакторлы моделі (үлгі)	132

НОРМАТИВТІК СІЛТЕМЕЛЕР

Бұл диссертацияда келесі нормативтік құжаттарға сәйкес сілтемелер қолданылған:

ҚР-ның Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14.12.2012 ж.

Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы. ҚР Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы №577 Жарлығы.

Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдама. ҚР Президентінің 2014 жылғы 17 қаңтардағы № 732 Жарлығы.

Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік». 2017 жылғы 31 қаңтар. <http://zanmedia.kz/2017/02/03/honoured-sh-aruj-aandi-bsece-ablett/>

Қазақстан Республикасы Президентінің «Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты кадам бағдарламасы». 20.05.2015 ж.

Елді аумақтық-кеңістікте дамытудың 2020 жылға дейінгі болжамды схемасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы үкіметінің 2011 жылғы 21 шілдедегі №118 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000118>

Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы №728 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000728>

Моноқалаларды дамытудың 2012-2020 жылдарға арналған бағдарламасы. ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 25 мамырдағы №683 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1200000683>

Елорданың 2050 жылға дейінгі әлемнің үздік 10 қаласының рейтингіне кіру тұжырымдамасын бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2014 жылғы 29 желтоқсандағы №1394 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400001394>

Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2015-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Президентінің 2014 жылғы 1 тамыздағы №874 Жарлығы.

ҚР «Білім туралы» Заңы. 27.07. 2007 ж. № 319-III. – Астана, 2007. (01.01.2016 ж. өзгерістер енгізілген) <http://online.zakon.kz/>.

Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» Заңы 24.10.2011ж. №407-IV. – Астана, 2011. (29.09.2014 ж. өзгерістер енгізілген). <http://adilet.zan.kz>.

ҚР-да білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасы. ҚР Президентінің 01.03.2016 ж. №205 Жарлығы. – Астана, 2016.

Балаларға арналған қосымша білім беру ұйымдары түрлері қызметінің үлгілік қағидалары. ҚР БЖҒМ-нің 2013 жылға 14 маусымдағы №228 бұйрығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1300008565>

Қазақстан Республикасы білім берудің тиісті деңгейлерінің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты // ҚР Үкіметінің 23.08. 2012 ж. №1080 Қаулысы. – Астана, 2012. (13.05.2016 ж. №292 бұйрықпен өзгерістер енгізілген).

Білім алушылардың оқу жетістіктеріне ағымдық, аралық және қорытынды бақылау жүргізудің типтік ережесі (ҚР БЖҒМ 18.03.2008 ж. №125 бұйрығымен бекітілген (04.11.2013 ж. өзгерістер енгізілген).

Оқу үдерісін кредиттік оқыту технологиясы бойынша ұйымдастыру ережесі (ҚР БЖҒМ 20.04.2011ж. №152 бұйрығымен бекітілген (28.01.2016ж. өзгерістер енгізілген).

Жалпы орта білім беру деңгейінің жаратылыстану-математикалық бағыттағы 10-11-сыныптарына арналған «География» оқу пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығы.

Негізгі орта білім беру деңгейінің 7-9 сыныптарына арналған «География» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы. ҚР БЖҒМ 23.11.2016 ж. № 668 бұйрығы. – Астана, 2016.

АНЫҚТАМАЛАР

Бұл диссертацияда келесі терминдерге сәйкес анықтамалар қолданылды:

Әдістеме – оқу үдерісінде пайдаланатын әдістер жиынтығы және білім беру ұстанымдарын зерттеу саласы.

ГАЗ (GIS) – қоршаған орта мен қоғамның аумақтық ұйымдасуын талдау, үлгілеу, болжам жасау және басқаруға қатысты ғылыми және қолданбалы міндеттерді тиімді шешу мақсатында кеңістіктік деректерді жинақтау, өңдеу, бейнелеу және тарату, деректерді және аумақ туралы білім қорын жүйелеуді қамтамасыз ететін аппараттық-бағдарламалық кешен.

Депрессивті өңір - өндірістің ұзақ (бес және одан да көп жыл) құлдырауы, төмен инфрақұрылымдық қамтамасыз ету (жолдар, байланыс желілері, энергиямен жабдықтау, жылумен жабдықтау т.т.) салдарынан жұмыспен қамту, экология, әлеуметтік көрсетілетін қызметтер саласында жағымсыз үрдістердің болуымен сипатталатын әкімшілік-аумақтық бірлік.

Инновациялық қала - инновациялар есебінен әлеуметтік және экономикалық өзгерген, көптеген жаңашылдықтардың интеграциясы нәтижесінде туындаған, жаңа әлеуметтік пішіндегі қала.

Индустриалды-инновациялық саясат – бұл мемлекет арқылы бәсекеге қабілетті тиімді ұлттық өнеркәсіпті және жоғары технологиялар индустриясын қалыптастыру үшін кәсіпкерлікке қолайлы жағдайлар жасау мен оларға қолдау көрсететін шаралар кешені.

Қалалардың тұрақты дамуы – бұл даму, біріншіден, сөзсіз экологиялық тепе-теңдікті сақтай отырып, экономикалық өсімді қамтамасыз ету; екіншіден, адами өлшемде қабылданған экономикалық және әлеуметтік салалардың теңгерімділігі; үшіншіден, қазіргі жағдайда ғана емес, болашақты ескере отырып қалалық қоғамдастық пен болашақ ұрпақтың үйлесімділігін қамтамасыз ету.

Моноқала – бұл бір немесе бірнеше (көп емес) қала құраушы кәсіпорыны бар, бір бейінді және шикізаттық бағыттағы қала. Яғни, экономикалық және әлеуметтік жағдайын айқындайтын кәсіпорындарда еңбекке жарамды халықтың және өнеркәсіп өндірісінің негізгі бөлігі (20%-дан астамы) шоғырландырылған қала.

Оқыту әдістері – білім берудің мақсатына жетуге бағытталған оқытушы мен оқушының белгілі бір тәртіпте жүзеге асырылатын іс-әрекет қарым-қатынастарының бірлігі мен үйлесімділік тәсілдері.

Оқу-әдістемелік кешен – білім беру ұйымдарының оқу-тәрбие үрдісінде қолдануға және пәннің базалық мазмұнында көзделген білімді кеңейтуге, тереңдетуге және терең меңгеруге арналған оқу құралдарының кешені.

R&D (Research & Development) орталық – жаңа білім алуға және жаңа бұйымды немесе технологияны жасау кезінде практикалық пайдалануға бағытталған ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелер орталығы.

БЕЛГІЛЕУЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

Абай ат. ҚазҰПУ	- Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
АКТ	- Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар
АҚШ	- Америка Құрама Штаттары
АЛИ	- Атмосфераның ластану индексі
БҰҰ	- Біріккен Ұлттар Ұйымы
БТ	- Бақылаушы топ
ГАЗ	- Географиялық ақпараттық жүйелер
ЕО	- Еуропалық Одақ
ЖОО	- Жоғарғы оқу орны
ЖББ	- Жалпы білім беру бағдарламалары
ДБ	- деректер базасы
ҚР	- Қазақстан Республикасы
пр.	- провинция
СИ	- стандартты индекс
СЛИ	- судың ластану индексі
ТМД	- Тәуелсіз мемлекеттер достастығы
ІЖӨ	- Ішкі жалпы өнім
ХТҚҰ	- Халықаралық табиғат қорғау ұйымы
ЭТ	- Эксперименттік топ
AAG (Association of American Geographers)	- Америка географтары қауымдастығы
SEAGA (Southeast Asian Geographers Association)	- Оңтүстік-шығыс Азия географтары қауымдастығы
EUROGEO (European Association of Geographers)	- Еуропа географтары қауымдастығы

КІРІСПЕ

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда елімізде білім беруді дамыту және оны технологияландыру, бәсекеге қабілетті кәсіби мамандар даярлау, яғни адам капиталының дамуында жетекші қызмет атқаратын салаларды дамытуға мемлекеттің стратегиялық жоспарлары мен бағдарламаларында ерекше көңіл бөлінеді. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы еліміздің алдына әлемнің дамыған отыз мемлекетінің қатарына кіру стратегиялық мақсатын қойып отыр. Даму стратегиясында айқындалған басым бағыттың бірі – білім беру саласы. Жолдауда Елбасы: «Біз дамыған, бәсекеге қабілетті, жоғары білімді ел болуымыз қажет, атап айтқанда қол жетімді және сапалы білім беруді дамытуға көп көңіл бөлуіміз керек. Осының барлығы біздің жастарымызды жоғары білімді және бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді» - деп атап көрсетті [1].

Дамыған әлем елдерінің қатарына қосылуға бастайтын, нақты іс-шаралар кешеніне негізделген, қазіргі заманғы мемлекеттің негізгі қазығы - Елбасы ұсынған бес институционалдық реформа мен содан туындайтын «100 нақты қадам» Ұлт жоспары екендігі белгілі. Ұлт жоспарының 76, 77, 78, 79 – қадамдарында бәсекеге қабілетті маман даярлау, адам капиталын дамыту, жас ұрпаққа сапалы білім беру және оның тетіктерін барынша жетілдіру мәселесі көтеріледі [2]. Яғни, құжаттың түпкі мақсаттарының бірі - педагогикалық білім беруді заман талабына сай жаңғыртуды көздейді.

2017 жылдың басындағы Қазақстан халқына арналған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» жолдауының басты басымдықтарының бірі ретінде де адам капиталы сапасын жақсартуға мән берілген. Адам капиталының дамуына негіз болатын білім беру мен денсаулық сақтау жүйелерін қалыптастырмай Үшінші жаңғыруды жүзеге асыру да еш мүмкін емес. Бұл ретте жаһандық жаңа қатерлерге қарсы адами капиталды да сапалы дамыту қажет. Ал адами капиталдың өзегі – білім, бұл - болашақ дамудың кепілі. Білім арқылы бәсекеге түсу, білім арқылы озу - қай жағынан алғанда маңызды міндет. Өйткені ғылым дамымай дүние дамымайды. Бұл ретте қазақстандық білім берудің басты міндеті - білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Сонымен қатар, Жолдауда оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау, IT-білімді, қаржылық сауаттылықты қалыптастыру, ұлтжандылықты дамытуға баса көңіл бөлу керектігіне мән беріледі [3].

XXI ғасыр – жаһандық өзгерістерге толы ақпараттық технологиялар ғасыры. Бұл ғасырда білім беру жүйесі де жаңаша бағытта, яғни инновациялық жетістіктерге негізделіп дамитыны белгілі. Осы ретте, еліміздің де ұстанып отырған саясаты, білім берудің әлемдік трендтеріне сәйкес дамуын камтамасыз ету. Яғни, бұл білім беру ісінде, оның ішінде географиялық білім беруде жаңа міндеттер жүктейді.

2016 жылы Пекинде өткен Халықаралық географиялық конгресс отырысында бекітілген Географиялық білім берудің халықаралық Хартиясында

заманауи географиялық білім беру мәселесіне ерекше мән беріледі. Бұл құжатта географиялық білімдер «әлемде тығыз өзара байланысқан адамдар үшін ХХІ ғасырдағы білімдердің қайнар көзі және өмірлік мәні бар пән» ретінде сипатталады [4, с. 8-10]. Яғни, ғылыми жолмен жинақталған білім жүйесі, инновациялық әдістер және қуатты ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, әсіресе ГАЖ-технологиялар географиялық білім берудің дамуына негіз болады.

Қазіргі дүниеде адами ресурстардың дамуы мен экономиканы аумақтық тиімді ұйымдастыру мәселелері қалалармен тығыз байланысты. Адамзат дамуының аса маңызды жетістіктері шоғырланып отырған қалалар өзінің маңында қалыптасқан елді мекендер шоғырының ғана емес, аймақтың, елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайына үлкен ықпал етіп отыр [5, б. 3]. Осыған байланысты географиялық білім беру жүйесінде қалалардың инновациялық дамуын зерттеу маңызды рөл атқарады.

Урбандалған аумақтардың инновациялық даму мәселелерін зерттеушілердің алғашқы тобына Й.А. Шумпетер, М. Портер, Б. Лундвалл, А. Рутковска-Гурак, Б. Твист, Н.Д. Кондратьев және т.б. ғалымдардың еңбектерін жатқызуға болады [6-11]. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы кеңістігінде және елімізде инновациялық дамудың теориялық аспектілерін зерделеуге А.Н. Анчишкин, А.Н. Богатырев, П.А. Андреев, Р.А. Фатхутдинов, К.В. Балдин, А.В. Барышева, Е.М. Мазница, Ю.В. Яковец, Т.А. Тумина, Я.А. Аубакиров, Е.З. Сүлейменов, К. Сағадиев, Р.А. Алшанов секілді ғалымдар тобының еңбектері арналған [12-22]. Ал, моноқалалардың қалыптасуы мен даму ерекшеліктерін айқындау мәселелерімен А.А. Қошанов, Л.Т. Тайжанов, Н. Аманбеков, Т. Мұхамбетов, Н.Қ. Нұрланова, А.А. Киреева, С.Х. Берішев, Н.Ж. Бірімбетова және т.б. ғалымдар айналысқан [23-27]. Бұл зерттеулердің басым көпшілігі экономикалық сипат алған. Басқа елдермен салыстырғанда, моноқалалар дамуының географиялық, инновациялық аспектілері, әзірше, біздің елімізде аз зерттелуде. Бұл салада тек Ә.С. Бейсенова, К.Д. Каймулдинова секілді отандық ғалымдардың іргелі зерттеу жобалары бойынша жарияланған ғылыми еңбектерін атауға болады [5; 28-32]. Бұл өз кезегінде моноқалалардың инновациялық даму үрдістерін жіті зерделеуге, алынған ғылыми нәтижелерді геоэкономикалық білім беру ісінде пайдаланудың қажеттігіне назар аударуды талап етеді.

Жалпы әлемдік тәжірибеде шағын қалалардың сәтті даму жетістіктерінен гөрі, шешілмеген мәселелері басымырақ. Шағын қалалар экономикасының бірбейінді болуы, бір немесе бірнеше қала құраушы кәсіпорынның қызметіне тәуелділігі - бұл қалаларды «моноқала» деп атауға негіз болды. Моноқалалардың басқа көпфункционалды экономикасы бар қалалармен салыстырғанда өзгешелігі сыртқы ортаның өзгеруіне, мемлекеттік мақсаттардың өзгеруіне, экономика салаларының жағдайына, сыртқы нарықтағы конъюктураның, тауарға деген сұраныстың құбылмалы болуы, төлем шарттарының қадағалануына, т.б. өзгерістерге көбірек тәуелді [28, б. 5].

Қазіргі таңда моноқалалар мәселесі жаһандық ауқымдағы мәселелер қатарында. Ал, Қазақстанда бұл қалалардың мәселесі 1990 жылдардың ортасынан басталған нарықтық экономикаға көшу кезеңінен басталады. 2008 жылы басталған қаржы-экономикалық дағдарыс бұл мәселені күн тәртібіндегі өзектілігін арттыра түсті. Осы мәселені шешу үшін, моноқалаларды орта және ұзақ мерзімді перспективада орнықты әлеуметтік-экономикалық дамыту мақсатында 2012-2020 жылдарға арналған «Моноқалаларды дамыту бағдарламасы» қабылданды. Бағдарламада еліміздің 27 қаласы қамтылды, бұл қалалардың функционалдық қызметтері шикізат өндіруге және өңдеуге негізделген [33].

Бағдарламалық құжатта моноқалалардағы инфрақұрылымды жетілдіру, кәсіпкерлікті қолдау және т.б. әлеуметтік-экономикалық маңызы бар салаларды дамытуға көңіл бөлінген. Дегенмен қала дамуына негіз болатын географиялық орны, табиғи-ресурстық әлеуеті және кеңістіктік артықшылығын тиімді пайдалану мәселелері қарастырылмаған. Бұл өз кезегінде, қала дамуының географиялық аспектілерін жіті зерттеуді қажет етеді. Осы орайда, еліміздің ірі өндірістік орталықтары ретінде қалыптасқан, білім беру, мәдениет ошақтары шоғырланған, табиғи ресурстар мен өндіріс объектілерінің жиынтығы болып табылатын, Қазақстан моноқалаларының, оның ішінде Текелі мен Жезқазған қалаларының инновациялық даму үрдістерін зерттеудің маңызы арта түспек. Бұл біздің зерттеу жұмысымыздың теориялық маңыздылығына негіз болады. Ал, ғылыми зерттеу барысында алынған нәтижелерді «Қалалар географиясы» курсының білім мазмұнына ендіру, географиялық білім беру үрдісінде жаңа инновациялық ГАЖ-технологиялары көмегімен пайдаланып оқыту мәселелері зерттеу жұмысының географиялық білім берудегі *өзектілігін* айқындайды.

Зерттеу мақсаты - Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін оқытуды теориялық негіздеу және оны географияда оқытудың әдістемесін жасау, тиімділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеу.

Зерттеу нысаны: Қазақстанның әлеуметтік және экономикалық географиясында Қазақстан моноқалаларының инновациялық дамуын оқыту үдерісі.

Зерттеу пәні: Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқыту әдістемесі.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, моноқалалардың инновациялық даму үрдістерін оқыту теориялық тұрғыда негізделіп, оны географияда оқытудың әдістемесі жасалып, тәжірибеге ендірілсе, онда білім алушыларда моноқалалар, инновациялық даму үрдістері туралы түсініктері қалыптасады, ол Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін экономикалық география курсына зерделеу арқылы жүзеге асырылады, өйткені білім алушылардың экономикалық географиядан алған білімдері елдің индустриалды-инновациялық дамуының құрамдас бір бөлігі болып табылады.

Диссертациялық жұмыстың мақсаты, пәні және болжамы **зерттеудің келесі міндеттерін** шешуге мүмкіндік берді:

– қалалар географиясындағы «моноқала», «инновациялық даму» ұғымдарына теориялық талдау жасау;

– моноқалаларды оқып-үйренудің географиялық білім берудегі рөлі мен орнын айқындау;

– Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың мазмұндық-құрылымдық моделін құру және оның тиімділігін тәжірибеден өткізу.

Зерттеу әдістері:

– зерттеу мәселелері бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік географиялық әдебиеттерге теориялық тұрғыдан, сонымен қатар зерттеу тақырыбын қамтитын нормативтік құжаттарға және география пәні бойынша тұжырымдама, білім беру стандарттарына, типтік білім беру бағдарламаларына, оқулықтарға және әдістемелік құралдарға талдау жасау;

– зерттеу жұмысын жүзеге асыруға географияның *дәстүрлі* (далалық зерттеу және бақылау, картографиялық, тарихи, салыстырмалы) және *заманауи әдістері* (қашықтан зерттеу, географиялық болжау және үлгілеу, геоақпараттық) қолданылды;

– зерттеуден алынған нәтижелер математикалық және статистикалық есептеу әдістермен өңделді.

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері. Іс-әрекет тәсілдері теориясы; жеке тұлға теориясы; білім беру мазмұны теориялары, географиялық білім беру теориялары; географияны оқытудың теориясы мен әдістемесінің негізгі қағидалары мен ұстанымдары және зерттеу мәселелері бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік және географиядан ғылыми еңбектер, сонымен қатар зерттеу тақырыбын қамтитын нормативтік құжаттар; мектепте және жоғары оқу орнында географияны оқытудың кәсіби бағытталуының әдіснамалық негіздері мен тәсілдері.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы

– ғылыми әдебиеттердегі «моноқала» және «инновациялық даму» ұғымдарына теориялық талдау жасалып, олардың географиялық білім берудегі мазмұны нақтыланды;

– Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың мазмұндық-құрылымдық моделі құрылды;

– Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқыту әдістемесі жасалды.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы: іс-әрекет тәсілдері және жеке тұлға теориялары, сонымен қатар географияны оқытудың теориясы мен әдістемесінің негізгі қағидалары мен ұстанымдары негізінде моноқалалардың инновациялық даму үрдістерінің географиялық білім берудегі орны айқындалуымен және Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың мазмұндық-құрылымдық моделінің құрылуымен сипатталады.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы: зерттеу нәтижелері бойынша географиялық мазмұндағы теориялық білімді жинақтау, білім алушылардың зерттеушілік күзиреттіліктерін қалыптастыруға арналған жобалық

жұмыстардың үлгісі, шығармашылық және зерттеуге арналған практикалық жұмыстар дайындалды. Сондай-ақ жалпы білім беретін мектептердің 9 сыныбына арналған «Қалалар географиясы» қолданбалы курсының бағдарламасы даярланды және «5B011600-География», «5B060900-География» мамандықтарында оқитын студенттерге арналған «Геоурбандалу» элективті курсының жұмыс оқу бағдарламасы даярланып, оқу үдерісіне енгізілді.

Зерттеу жұмысының нәтижелерін жалпы білім беретін орта мектепте, жоғары оқу орындарында, орта кәсіптік білім беру мекемелерінде, педагог кадрларды кәсіби бағытта даярлау және олардың біліктілігін арттыру жүйесінде пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар

– шетелдік және отандық ғылыми әдебиеттердегі «моноқала» және «инновациялық даму» ұғымдарына берілген сипаттама білім алушылардың танымдық қабілетін дамытуға, сондай-ақ олардың оқу іс-әрекеттерін жүзеге асыруға негіз болады;

– моноқалалардың инновациялық даму үрдістерінің географиялық білім берудегі орнын айқындау білім алушылардың географиялық дайындық деңгейін арттырады және алған білімдерін өмірлік жағдаятта қолдана алу біліктерін қалыптастырады;

– Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың мазмұндық-құрылымдық үлгісін құру, білім алушылардың географиялық білім сапасы деңгейін анықтауға бағытталған;

– Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқыту әдістемесін дайындау, мектеп мұғалімдерінің және ЖОО оқытушыларының практикалық іс-әрекеттерінде қолданумен камтамасыз етіледі.

Зерттеу базасы: зерттеу жүргізу мен зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және тәжірибеге енгізу Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Жаратылыстану және география институты, География және экология ғылыми-әдістемелік орталығында және Елтану және туризм кафедрасында орындалды.

Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу және ендіру

Диссертация материалдары бойынша жарияланған мақала саны - 13. Соның ішінде, ҚР Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған басылымдарда – 4 (ҚазҰУ Хабаршысы, География сериясы – 3; ҚазҰПУ Хабаршысы, Педагогика ғылымдары сериясы - 1), Scopus мәліметтер базасына енген ғылыми басылымда – 1 (GeoJournal of Tourism and Geosites, Romania, IF = 0,60), халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарында - 8 (оның ішінде шетелдік конференцияларда - 4) мақала жарық көрді.

Диссертацияның негізгі тұжырымдары мен тәжірибелік нәтижелері келесі халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндалды: «Современные проблемы географии: образование, наука, практика» (Семей, 2015), «Scientific achievements of the third millennium» (Чикаго, 2016), «4th International Geography Symposium - GeoMED 2016» (Кемер - Анталия, 2016), «Общества науки и творчества» (Казан, 2016), «Орта және жоғары мектептерде

биологиялық және экологиялық білім берудің өзекті проблемалары: инновация және тәжірибе» (Алматы, 2016), «Қазіргі мектепке дейінгі және бастауыш білім беру: теориясы, әдістемесі мен тәжірибесі» (Алматы, 2017), «Модернизация естественнонаучного образования в условиях обновленного содержания» (Алматы, 2017), «Современные проблемы географии и геологии» (Томск, 2017).

Ғылыми-зерттеу нәтижелері бойынша Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің, «5В011600 - География» және «5В060900- География» мамандықтарының 3-курс студенттеріне әзірленген «Геоурбандалу» элективті пәнінің оқу-жұмыс бағдарламасы құрастырылды және білім беру үдерісіне қажетті монографиялық еңбектері жарияланды. Алынған нәтижелер ендіру туралы актімен расталды.

Диссертация құрылымы ғылыми зерттеу логикасына сәйкес келеді және кіріспеден, 2 тараудан, зерттеудің негізгі тұжырымдары келтірілген қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен (151) және қосымшалардан тұрады. Диссертация мазмұнында 11 кесте мен 38 сурет қамтылған.

Кіріспеде зерттеудің өзектілігі, мақсаты мен міндеттері, нысаны мен пәні, зерттеу әдістері және күтілетін нәтижелер берілген.

«Инновациялық даму үрдістерін оқытудың теориялық негіздері» атты бірінші бөлімде инновациялық даму үрдістерінің географиясы, оның тұжырымдық-түсіндірмелік негіздері және моноқалалардың инновациялық даму үрдістерінің географиялық білім берудегі орны қарастырылып, соның негізінде Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың мазмұндық-құрылымдық моделі құрастырылған.

«Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқытудың әдістемесі» атты екінші бөлімде географиялық білім беруде қалалар географиясын оқыту практикасын зерделеу нәтижесінде моноқалалардың инновациялық даму үрдістерін географияда оқытуды ұйымдастыруға талдау жасалып, Қазақстан моноқалаларының инновациялық даму үрдістерін географияда оқыту әдістемесі дайындалды.

Қорытынды диссертациялық зерттеу нәтижелері бойынша қысқа қорытындыдан, қойылған міндеттердің шешімін табу тұжырымдарынан және алынған нәтижелерді нақтылы пайдалану бойынша ұсыныстардан тұрады.